

בין המצרים ותשעה באב חלק ב'

מדוע נחרב המקדש וכיצד ייבנה

בשיעור הראשון על שלושת השבועות ותשעה באב התמקדנו באירועים ההיסטוריים אשר בשורשם של ימי האבל הלאומיים שלנו. בשיעור זה נתמקד בדברים שאבדו לנו כאשר נחרב כל אחד מבתי המקדש, ובגורמים לחורבן מנקודת המבט הרוחנית של היהדות. לא מדובר במחקר אינטלקטואלי גרידא; ההבנה מה אבד לנו ומדוע, היא הצעד הראשון לקראת האפשרות לתקן את שגיאות העבר. שיעור זה אף יסייע לנו להבין מדוע אנו עדיין מתאבלים בתשעה באב ומה ניתן להשיג באבלות זו.

שיעור זה יתייחס לשאלות הבאות:

- מהי משמעותו של העדר בית מקדש עבורנו? מה איבדנו כאשר נחרב?
- מדוע נחרבו בית המקדש הראשון ובית המקדש השני?
- מה נוכל לעשות כדי לבנות את המקדש מחדש?
- כיצד מסייעים חשבון נפש, צום ואבלות בתשעה באב למען בנייתו מחדש של העם היהודי?

מבנה השיעור:

- הקדמה: האם ידוע לנו מה איבדנו?
- חלק ראשון: מה חסר לנו בהעדר בית מקדש?
פרק א. השכינה
פרק ב. נבואה
פרק ג. שמחה
פרק ד. שער פתוח לתפילה
פרק ה. נסים בבית המקדש ושמירה מעל לטבע
- חלק שני: הגורמים לחורבן בתי המקדש
פרק א. שורשיו הרוחניים של החורבן
פרק ב. בית המקדש הראשון: שלוש עבירות מרכזיות וביטול תורה
פרק ג. בית המקדש השני: לשון הרע, שנאת חנם, והנהגה לא ראויה בבתי הדין
- חלק שלישי: כיצד נוכל לבנות את המקדש?
פרק א. כבוד ואהבה כלפי אחינו היהודים
פרק ב. שמירת הלשון
פרק ג. כבוד התורה
פרק ד. עין טובה
פרק ה. תענית
- חלק רביעי: הצורך להתאבל
פרק א. כוחה של אבלות
פרק ב. האתגר של תשעה באב
פרק ג. אבלות "טובה"

הקדמה: האם ידוע לנו מה איבדנו?

ביום השלישי למלחמת ששת הימים בתשכ"ז-1967, פרצו סוף סוף חיילי צה"ל לתוך העיר העתיקה בירושלים והצליחו להתקדם בתוכה עד שהגיעו לכותל המערבי. חיילים צעירים ומבוגרים כאחד נפלו על אבני הכותל ובכו ללא מעצורים, כשהם מנשקים ומחבקים ביראה את שריד בית מקדשנו. במידה רבה, לשם כך הם נלחמו, עבור מקום קדוש זה שאליו לא הורשו יהודים לגשת מזה כמעט שני עשורים. עכשיו זכו הם, במחיר הכבד של הרוגים ופצועים רבים, לכבוש אותו מידי האויב. תמונתם של החיילים הבוכים בכותל המערבי חרוטה לעד בלבבותם של אלה שראו זאת בעיניהם.

במרחק מה מן המצטופפים ליד הכותל, עמדו שני חיילים מקיבוץ חילוני. מאחר שלא היה להם כל חינוך דתי, לא היה להם מושג על קדושתו ומשמעותו של המקום. הם הסתכלו סביב, מוצפים ריקנות, ופתאום החל אחד מהם לבכות ללא מעצורים.

ידידו, שהופתע מהתפרצות פתאומית זו, פנה אליו ושאלו, "למה אתה בוכה?"

הרים החייל את עיניו, כשהדמעות מתגלגלות על לחייו והשיב, "אני בוכה על זה שאני לא בוכה."

(מתוך הרב פסח קראהן, *Around the Maggid's Table*, הוצאת ארטסקרול, עמ' 105)

חלק ראשון: מה חסר לנו בהעדר בית מקדש?

כפי שהוזכר לעיל, בשיעור זה נדון בסיבות לחורבן שני בתי המקדש, וכן בשאלה מדוע חשוב להתאבל על אובדנם. על מנת להבין במה שונים חיינו ללא בית מקדש, נעסוק בחלק זה במה שאיבדנו כאשר הוא נחרב. כפי שיראה השיעור, העולם ללא מקדש הוא עולם שלא נראית בו בבירור מעורבותו הישירה של ה' בחיינו.

פרק א. השכינה

1. ילקוט שמעוני איכה, תתקו – חורבן המקדש פירושו שאין לשכינה מקום לדור בארץ.

כיון ששרפוהו אמר הקב"ה, שוב אין לי מושב בארץ, כל הארץ לא שלי הוא אלא אסלק שכינתי ממנה.

2. הרב שלמה וולבה, עלי שור, כרך ב', עמ' 407 – סילוק שכינה מותיר את העולם ואת יושביו בלי נוכחות בוראם.

חורבן בית המקדש הוא חורבן העולם. עולם נחרב הוא שאין בו אף פינה אחת מטוהרה ומקודשת להשראת השכינה.

3. הרב שרגא סימונס, Eye of Jerusalem, מתוך www.aish.com – ללא מקדש איבדנו את המודעות לכך שה' שם לבו לעולם הזה.

בבית המקדש התאפשר לכל יהודי, יהא מצבו אשר יהא, לפגוש את האלוקים. אלוקים לא רצה להיות רחוק, הוא רצה להיות ליד עמו ורצה כי ייהנו מטובו.

הרב אביגדור מילר מסביר כי המקדש לא שימש רק כמקום לתפילה ולעבודה, אלא היה מקום משכנו של ה'. "המקדש היווה הכרזה מרוממת על העיקרון כי אין ה' מבקש להתעניין במרחבי היקום ובמיליוני עולמות הכוכבים, אלא באדם לבדו."

רעיון זה מרומז בפסוק, "וְעָשׂוּ לִי מִקְדָּשׁ וְשִׁכְנָתִי בְּתוֹכְכֶם" (שמות כה:ח). המפרשים מציינים כי לא נאמר בפסוק 'ושכנתי בתוכו' אלא 'ושכנתי בתוכם'. מהי משמעותו של ניסוח בלתי שגרתי זה? המקדש היה מציאות חזקה כל כך עד שהוא גרם להשראת שכינתו של הקב"ה בתוך כל אחד ואחד מישראל.

חלק ב. נבואה

הנבואה – אפיק התקשורת הברור והישיר שדרכו מתקשר הקב"ה עם האנושות – נמשכה 1,000 שנה בתוך עם ישראל, מציאת מצרים (1313 לפני הספירה הנוצרית) עד ארבעים שנה לאחר בנייתו של בית המקדש השני (313 לפני הספירה). במהלך תקופת בית המקדש הראשון, הייתה הנבואה שכיחה מאוד, וחוו אותה כמיליון איש ואישה.

קשה מאוד להשיג נבואה כאשר ארון הברית (המכיל את לוחות הברית) אינו במקומו בבית המקדש (Handbook of Jewish Thought, הרב אריה קפלן, 686-679). לכן חדלה הנבואה להתקיים בעם ישראל מאז חורבן בית המקדש הראשון (כדי ללמוד עוד על סופה של הנבואה ראה שיעור מורשה על נביאים ונבואה II, חלק שלישי).

1. תלמוד בבלי, יומא ט: - לאחר חורבן בית המקדש הראשון, נגנו הארון לנצח, וקשה היה להשיג נבואה. הנבואה הסתיימה כאשר בחודש אחד הלכו לעולמם הנביאים האחרונים.

משמתו נביאים האחרונים חגי זכריה ומלאכי נסתלקה רוח הקדש מישראל...

2. הרב אליהו לופיאן, "לב אליהו" כרך א', עמ' 263 (בשם הרמ"א בתורת העולה) – הנביאים ידעו מניין קיבלו את השראתם.

בשעה שראה ירמיה את חרבן בית המקדש, נפל על העצים והאבנים ובכה. פגש אותו אפלטון – מפילוסופי יון ושאלו: "אתה החכם שביהודים, אתה בוכה על עצים ואבנים?!" ועוד שאל אותו: "מה לך לבכות על העבר, מה שהיה היה. אדם חכם לא בוכה על העבר, אלא בונה את העתיד". אמר לו ירמיה: "אתה הרי פילוסוף גדול, ודאי יש לך שאלות בפילוסופיה." אמר לו אפלטון: "יש לי שאלות, אבל אינני חושב שיש מי שידע לענות עליהן!" אמר לו ירמיה: "שאל אותן ואני אשיב לך עליהן". אפלטון שאל – וירמיה ענה לו על כל קושיותיו, עד שתמה הפילוסוף אם העומד לפניו הוא אדם, או שמא מלאך, המלא בחכמה נפלאה. אמר לו ירמיה: "דע לך שכל חוכמתי היא מאותם עצים ואבנים – ומה ששאלת מדוע אני בוכה על העבר לא אענה לך, כי דבר זה עמוק מאוד ולא תצליח להבינו – רק יהודי יכול להבין את עומק ענין הבכיה על העבר."

מי שכבר השיג את מעלת הנבואה בעת שעמד בית המקדש על תלו, לא בהכרח איבד את מעלתו, אך מנקודה זו ואילך לא נוספו נביאים חדשים. אפיקי התקשורת עם ריבונו של עולם כבר לא היו פתוחים כבעבר.

פרק ג. שמחה

1. משנה, סוכה ה:א – החוויה העילאית ביותר של שמחה אנושית התקיימה בבית המקדש במהלך חג הסוכות. חכמים שרו ורקדו עם לפידי אש, בליווי מוזיקה שאותה ניגנו הלויים.

כִּל מִי שְׂלָא רָאָה שְׂמֻחַת בֵּית הַשּׁוֹאֵבָה, לֹא רָאָה שְׂמֻחָה מִיָּמָיו:

שמחה טהורה דוגמת זו אינה קיימת היום. כדי להזכיר לנו ששמחתנו אינה שלמה, מקובל לקיים מנהגים של צער בשמחות שלנו. למשל, בסופו של מעמד החופה, שובר החתן כוס על מנת להזכיר את חורבן בית המקדש.

פרק ד. שער פתוח לתפילה

מקום בית המקדש בירושלים מתואר על ידי יעקב אבינו, "אין זה כי אם בית אלהים וזה שער השמים" (בראשית כח:יז). מתוך כך, מבינים חכמינו כי מקום זה מתאים במיוחד לתפילה ומכאן עולות תפילותיו של האדם אל ה'. ללא המקדש, השער הזה סגור.

1. **בראשית כח:10 עם פירוש רש"י – המקום של הלום יעקב, הוא מקום המקדש, היה שער התפילה אל ה'.**

וַיֵּרָא וַיֹּאמֶר מַה נֹרָא הַמָּקוֹם הַזֶּה אֵין זֶה כִּי אִם בֵּית אֱלֹקִים וְזֶה שַׁעַר הַשָּׁמַיִם:
וזה שער השמים - מקום תפלה לעלות תפלתם השמימה.

2. **תלמוד בבלי, ברכות לב: - לאחר חורבן בית המקדש, ננעלו שערי שמים.**

מיום שחרב בית המקדש ננעלו שערי תפלה שנאמר גם כי אזעק ואשוע שְׁתֵּם תִּפְלְתִי.

האם פירושו של הדבר כי כבר אין טעם להתפלל לה? מובן שלא. רק קשה יותר להביא לכך שהתפילות תגענה אליו.

3. **תלמוד בבלי, בבא מציעא נט. – נדרשים מאמץ ורצינות יתר על מנת שהתפילות תהיינה מתוך עומק הלב, וכך תהיינה מועילות.**

ואף על פי ששערי תפלה ננעלו שערי דמעות לא ננעלו.

יש לציין, שבתגובה לאמרה התלמודית "שערי דמעות לא ננעלו", אמר אדמו"ר חסידי, "אך תפילות מתוך שמחה בכוחן לשבור את כל המנעולים ולחדור מבעד לשערים נעולים" (Not Just Stories, הרב אברהם טוורסקי, עמ' 181).

פרק ה. נסים בבית המקדש ושמירה מעל לטבע

1. **פרקי אבות ה:ה – בבית המקדש התעלו מעל חוקי הטבע, והנוכחים במקום ראו נסים.**

עשרה נסים נעשו לאבותינו בבית המקדש: לא הפילה אשה מריח בשר הקדש, ולא הסריח בשר הקדש מעולם, ולא נראה זבוב בבית המטבחים, ולא אירע קרי לכהן גדול ביום הכפורים, ולא כיבו גשמים אש של עצי המערכה, ולא נצחה הרוח את עמוד העשן, ולא נמצא פסול בעומר ובשתי הלחם ובלחם הפנים, עומדים צפופים ומשתחווים רוחים, ולא הזיק נחש ועקרב בירושלים מעולם, ולא אמר אדם לחברו צר לי המקום שאלין בירושלים:

2. **תלמוד ירושלמי, פאה גז: – מי שעלה לרגל בשלושת הרגלים זכה לשמירה אלוהית ולביטחון.**

מעשה באחד שהניח את פרי'ו ובא, ומצא אריות סובבים אותו. מעשה באחד שהניח בית של תרנגולים, ובא ומצא חתולים מקורעים לפניו. חד בר נש שביק בית' פתוח, ואתא ואשכח חכינה כריכה על קרקסוי.

מעשה באחד שהניח את פרי'ו ובא, ומצא אריות סובבים אותו. מעשה באחד שהניח בית של תרנגולים, ובא ומצא חתולים מקורעים לפניו. חד בר נש שביק בית' פתוח, ואתא ואשכח חכינה כריכה על קרקסוי.

רבי פנחס היה מספר את המעשה הזה: שני אחים היו באשקלון, והיו להם שכנים גויים. אמרו, כאשר יעלו היהודים האלה לרגל לירושלים, ניקח את כל אשר להם. כאשר עלו, זימן להם הקב"ה מלאכים שנראים בדמותם שנכנסים ויוצאים... כאשר חזרו, שאלום הגויים, היכן הייתן. אמרו, בירושלים. אמרו להם, את מי השאתם בבית? אמרו, לא השארנו איש. אמרו: ברוך אלוקי היהודים שלא עזבם ולא עזבם. ע"כ.

רבי פנחס משתעי הדין עובדא. תרין אחין הווין באשקלון. הוו להון מגורין נוכראין. אמרין, כדין אילין יהודאין סלקין לירושלם, אנן נסבין כל מה דאית להון (אמרו, כשאלו היהודים יעלו לירושלם לרגל, אנו ניקח את כל אשר להם מביתם). מן דסלקין, זימן להם הקב"ה מלאכים נכנסים ויוצאים, בדמותן... אמרו לון, אן הויתם. אמרו לון, בירושלם. אמרו לון, ומאן שבקותון בנו ביתא. אמרו, ולא בר נש. אמרו, בריך אלקהון דיהודאי דלא שבקון ולא שביק להון ע"כ.

נקודות לסיכום החלק הראשון:

- ☞ כאשר איבדנו את בית המקדש בירושלים, אבד קשר מסוים עם השכינה.
- ☞ ההשלכות של איבוד הקשר עם השכינה מתבטאות בצמצום ההשראה מלמעלה, אובדן הנבואה, וכן בקושי ביצירת קשר עם ה' באמצעות תפילה.
- ☞ בית המקדש היה מקום שבו הורגשה נוכחות השכינה יום יום, וכן הורגשה שליטתו של ה' על הטבע.
- ☞ ללא בית מקדש, מתמעטות היכולות שלנו בתחומי החוכמה, התפילה, השמחה והמודעות למציאות רוחנית.

חלק שני: הגורמים לחורבן בתי המקדש

בטרם ננסה להבין כיצד ניתן לבנות מחדש את בית המקדש, יבדוק חלק זה את הגורמים הרוחניים והמוסריים לחורבנו. אם נצליח לסלק גורמים שליליים אלו, נוכל להביא לבניין בית המקדש השלישי.

פרק א. שורשיו הרוחניים של החורבן

עיקרון יסודי של האמונה היהודית הוא שהכל בידי שמים. ההיסטוריה היהודית אינה פועלת לפי דפוסים סטנדרטיים של כוחות פוליטיים וכלכליים, אלא כפונקציה של מערכת היחסים שלנו עם אלוקים. אם הבבלים והרומאים הצליחו להחריב את בית המקדש, ברור כי ה' אפשר להם לעשות זאת, משום שהעברות של עם ישראל כבר החריבו את שורשיו הרוחניים של בית המקדש.

1. תלמוד בבלי, סנהדרין צו: - כאשר החריב מיטוס את בית המקדש, הוא קיבל שיעור על הדרך שבה פועל העולם.

זחה דעתו של מיטוס [בגלל נצחונן]. יצאה בת קול משמים ואמרה, "עם הרוג הרגת, בית שרוף שרפת, קמח טחון טחנת."

קא זיחא דעתיה. נפקא בת קלא ואמרה ליה: עמא קטילא קטלת, היכלא קליא קלית, קימחא טחינא טחינת.

לא היה זה תאור פואטי למצבו העגום של המקדש באותה עת, אלא אמירה לגבי הדרך שבה מתנהל העולם באמת.

2. הרב חיים מוולוז'ין, נפש החיים, שער א:ד - הבבלים והרומאים עשו מעשה ריק של החרבת מקדש שכבר היה חורבה רוחנית.

כי הלא נבוכדנצר וטיטוס לא עשו במעשיהם שום פגם וקלקול כלל למעלה, כי לא להם חלק ושורש בעולמות העליונים שיהיו יכולים לנגוע שם כלל במעשיהם. רק שבחטאינו נתמעט ותש כביכול כח גבורה של מעלה, את מקדש ה' טמאו כביכול המקדש העליון, ועל ידי כך היה להם כח לנבוכדנצר וטיטוס להחריב המקדש של מטה המכוון נגד המקדש של מעלה, כמ"ש חז"ל קמחא טחינא טחינת. הרי כי עוונותינו החריבו נוה מעלה - עולמות עליונים הקדושים, והמה החריבו רק נוה מטה.

בסיפור הבא שוב מדגים התלמוד עיקרון זה ביחס למקדש.

3. תלמוד בבלי, גיטין נו. - גנרל רומאי אחד הבין כי הוא רק כלי משחק.

[הקיסר הרומאי] שלח את נירון קיסר [להילחם בתושבי ירושלים]. כאשר הלך, ירה חץ למזרח, והוא נפל בירושלים.

שדר עלוייהו לנירון קיסר. כי קאתי, שדא גירא למזרח אתא נפל בירושלים, למערב - אתא נפל בירושלים,

פרק ב. בית המקדש הראשון: שלוש עברות חמורות וחוסר כבוד לתורה

אילו עברות הובילו לחורבן הראשון של בית המקדש הראשון, עוד בטרם שלחו בו הבבלים את ידיהם?

1. תלמוד בבלי, יומא ט: - שלוש העברות החמורות הובילו לחורבן בית המקדש הראשון.

מקדש ראשון מפני מה חרב מפני שלשה דברים שהיו בו, עבודה זרה וגלוי עריות ושפיכות דמים...

התורה מחשיבה עברות אלו כחמורות מכל העברות. עד כדי כך שהגמרא אומרת לנו לגביהן: "ייהרג ואל יעבור" (אם יהודי עומד במצב שעליו לעשות את העבירה הזאת, ואחרת ימות - עליו למסור עצמו למוות ולא לעשותה). מלבד אלו, היו עברות נוספות באותה תקופה.

2. מדרש איכה כ - באותה עת היה רפיון בלימוד התורה.

לא חרבה ירושלים אלא על ביטול תורה.

3. ב"ה, טור, אורח חיים, סימן מז - אנשים למדו תורה מסיבות אנוכיות, ולא שמו לבם לתכלית הרוחנית העצומה.

ונראה דמונתו ית' מעולם היתה שנהיה עוסקים בתורה כדי שתתעצם נשמתינו בעצמות ורוחניות וקדושת מקור מוצא התורה... אבל עתה שעברו חוק זה שלא עסקו בתורה כי אם לצורך הדברים הגשמיים להנאתם, לידע הדינים לצורך משא ומתן, גם להתגאות להראות חכמתם, ולא נתכוונו להתעצם ולהתדבק בקדושת ורוחניות התורה, ולהמשיך השכינה למטה בארץ, כדי שתעלה נשמתם למדרגה גדולה אחרי מיתתם, הנה בזה עשו פירוד שנסתלקה השכינה מן הארץ ועלתה לה למעלה, והארץ נשארה בגשמיותה בלי קדושה, וזה היה גורם חורבנה ואבידתה.

פרק ג. בית המקדש השני: שנאת חנם, לשון הרע, והנהגה לא-ראויה בבתי הדין

מה גרם לחורבנו הרוחני של בית המקדש השני?

1. תלמוד בבלי יומא ט: - שנאת חנם בין יהודים הובילה לחורבן בית המקדש השני.

אבל מקדש שני שהיו עוסקין בתורה ובמצוות וגמילות חסדים מפני מה חרב מפני שהיתה בו שנאת חנם, ללמדך ששקולה שנאת חנם כנגד שלש עבירות, עבודה זרה גלוי עריות ושפיכות דמים...

הסיפור הבא מן התלמוד מדייק כיצד הובילה שנאת חנם לחורבן בית המקדש השני.

2. תלמוד בבלי, גיטין נה: נז. - סיפורם של קמצא ובר קמצא שהוביל לחורבן בית המקדש.

על קמצא ובר קמצא חרבה ירושלים. לאדם אחד היה חבר שישמו קמצא ושונא שישמו בר קמצא. פעם ערך סעודה ואמר לעבדו: "לך הבא את קמצא". הלך העבד והביא את בר קמצא. כאשר מצא המזמין את בר קמצא שם, אמר, "מה אתה עושה כאן? קום לך." השיב בר קמצא, "מאחר שאני כבר כאן, הנח לי להישאר ואשלם לך כל מה שאוכל ואשתה." אמר המארח, "לא!" אמר לו, "אשלם לך דמי מחצית הסעודה!" אמר לו, "לא." אמר לו, "אשלם לך את דמי הסעודה כולה!" אמר לו, "לא." לקחו בידו, העמידו והוציאו.

אקמצא ובר קמצא חרוב ירושלים, דההוא גברא דרחמיה קמצא ובעל דבביה בר קמצא, עבד סעודתא, אמר ליה לשמעיה: זיל אייתי לי קמצא, אזל אייתי ליה בר קמצא. אתא אשכחיה דהוה יתיב, אמר ליה: מכדי ההוא גברא בעל דבבא דההוא גברא הוא, מאי בעית הכא? קום פוק! אמר ליה: הואיל ואתאי שבקן, ויהיבנא לך דמי מה דאכילנא ושתינא, אמר ליה: לא. אמר ליה: יהיבנא לך דמי פלגא דסעודתיך! אמר ליה: לא. אמר ליה: יהיבנא לך דמי כולה סעודתיך! א"ל: לא. נקטיה בידיה ואוקמיה ואפקיה.

אמר [בר קמצא לעצמו], "מאחר שישבו שם חכמים ולא מחו בידו, נראה שהם הסכימו עמו. אלך ואלשין עליהם אצל הקיסר." הלך [בר קמצא] ואמר לקיסר הרומאי, "מרדו בכ היהודים!"

אמר: הואיל והווי יתבי רבנן ולא מחו ביה, ש"מ קא ניחא להו, איזיל איכול בהו קורצא בי מלכא. אזל אמר ליה לקיסר: מרדו בכ יהודאי!

מתוך האירוע הזה, לומדים חז"ל את הגורמים המדויקים אשר הביאו לחורבן בית המקדש.

3. תלמוד בבלי, גיטין נו. – הלבנת פנים הייתה גורם מרכזי בחורבן בית המקדש.

אמר רבי אלעזר בא וראה כמה גדולה כחה של בוששה שהרי סייע הקב"ה את בר קמצא והחריב את ביתו ושרף את היכלו.

4. מהר"ל, נצה ישראל, פרק ה – המקדש אמור להגדיל את האחדות בעם ישראל, ומכיוון שנהגו בפירוד ומחלוקת, הפך האחדות, הביאו לחורבנו.

השם קמצא מורה על חלוק... כי אין ספק כי שמם של אלו אנשים היה נקרא על ענין שלהם שהיו בפירוד ובחלוק ולכך על ידם חרב הבית שהוא לאחדות ישראל, ולקשר אותם באחדות.

5. הקדמה לספר חפץ חיים – לשון הרע הביא לחורבן המקדש.

לבסוף ימי בית שני גברה שנאת חנם ולשון-הרע בינינו בעונותינו הרבים, ובעבור זה נחרב הבית וגלינו מארצינו כדאיתא ביומא (ט): ובירושלמי פרק א' דיומא הגם שהגמרא נקטה "שנאת חנם", הכוונה היא על לשון הרע גם-כן שיוצאת מצד השנאה, דאי לאו הכי לא היו נענשים על-כך.

6. תלמוד בבלי, בבא מציעא ל: – השופטים לא דנו לפנים משורת הדין ולא נהגו בחמלה כאשר היה מתאים לעשות זאת.

אמר רבי יוחנן לא חרבה ירושלים אלא על... שהעמידו דיניהם על דין תורה ולא עבדו לפנים משורת הדין.

7. הרב שלמה לוריניץ, "במחיצתם", עמ' 107 – השופטים הושפעו בפסיקתם מנגיעות אישיות.

רב שמחה אמר לי... נראית המילה "דיניהם" מיותרת... אמנם כל אחד התכוון לטובת עצמו. אך בגלל הנגיעה שלו השלה את עצמו שכל כוונתו היא לקיים את הדין, הווי אומר שהעמידו "דיניהם", מה שהם חידשו לעצמם, הם העמידו על דין תורה, כאילו זה היה דין התורה – ומצב כזה הוא שמביא את החורבן.

נקודות לסיכום החלק השני:

- ☞ ההיסטוריה היהודית אינה פועלת על פי כללים סטנדרטיים; היא פונקציה של היחס בין ה' לבין העם היהודי. אם נחרבו בתי המקדש – על כל ההשלכות הרוחניות שנידונו לעיל – בוודאי עשו היהודים דברים שגרמו לכך.
- ☞ בית המקדש הראשון נחרב בעוון עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים וכן חוסר כבוד לתורה.
- ☞ בית המקדש השני נחרב בגלל שנאת חנם, לשון הרע, ושפיטה לא-ראויה.

חלק שלישי: כיצד נוכל לבנות את המקדש

כשם שנחרב המקדש בגלל חטאי אבותינו, כך יש לכל דור היכולת לנקוט צעדים מוחשיים לתקן עברות אלו ובכך לאפשר את בנייתו של בית המקדש השלישי. לכן, כל דור שלא נבנה המקדש בימיו, כאילו חרב בימיו.

1. תלמוד ירושלמי יומא א: לכל דור יש היכולת לבנות מחדש את בית המקדש ואם אינו עושה כן, נחשב הדור אחראי לחורבנו.

כל דור ודור שלא נבנה בית המקדש בימיו מעלה עליו הכתוב כאלו הוא החריבו.

אם כן, על מנת לבנות את בית המקדש, עלינו לתקן את הפגמים שהובילו לחורבן.

פרק א. כבוד ואהבה כלפי אחינו היהודים

מאז שנחרב בית המקדש השני מחמת שנאת חנם, עלינו להשקיע בכבוד ובאהבה כלפי רֵעֵנו היהודים.

3. שפת אמת, ראש השנה תרמא – אהבת הרֵעֵ תסייע בבניין בית המקדש.

כיון שע"י שנאת חנם נחרב. כ"ש שע"י אהבת ישראל יהי' נבנה בעזה"י.

2. חתם סופר על הגדה של פסח, הא לחמא עניא – המאמץ שלנו לאהוב ולתת לזולת יזרו את הגאולה.

שמא תאמר, מה הרוחנו ביציאת מצרים ואנחנו בגולה – אלא שבגלות מצרים לא יכולנו לדלג על הקץ, ובגלות זו בידינו לקרב את הקץ על ידי צדקה ומעשים טובים, לפיכך "כל דכפין ייתי ויכול", ונזכה לשנה הבאה בירושלים, שהרי בידינו הדבר.

פרק ב. שמירת הלשון

אופן דיבורנו זה עם זה הוא גורם מרכזי לחיי השלום שלנו יחד.

1. חפץ חיים, שמירת הלשון, חלק שני, פרק ז – אדם הנשמר מדיבור שלילי על אחרים ורודף שלום שותף בבניית בית המקדש בעתיד.

והנה כתבו הספרים בשם הזוה"ק דבי כנישתא חדא (אפילו בית כנסת אחד) אם היו שומרים מדת השלום כדבעי יכולים לזכות לביאת המשיח, אם כן ביאת המשיח תלויה בידינו. וידוע שבמדת השלום אין אנו יכולים לזכות בה רק אם נהיה זהירים מתחלה מעון שנאת חנם ולשון הרע וכל אחד שיתחזק לתקן החטא הזה יהיה לו חלק בבית הבנוי לעתיד, דבלתם היה הבית חרב לעולם ח"ו.

פרק ג. כבוד התורה

חוסר כבוד לתורה היה סיבה מרכזית לחורבן בית המקדש הראשון.

2. הרב אהרן קוטלר, משנת רבי אהרן, כרך ב', עמ' 51 – בתורה ניתן למצוא את משמעות החיים ואת דבר ה'; יש להכיר בכך כי אין שום אמת מלבדה.

הרי הזמן הזה ימי בין המצרים, מחייב לתקן בחיזוק התורה והכרת טובתה, ובעיקר שאין עוד זולתה.

פרק ד. עין טובה

רבות מן הבעיות שלנו נובעות מכך שגישתנו אינה נכונה. עלינו לחזור אחורה עד חטא המרגלים ולתקן פגם זה.

1. הרב יששכר פראנד, In Print, עמ' 223-224 – אל תחזור על טעותם של המרגלים בהתמקדות בנקודות השליליות החיצוניות של האדם. התבונן מתחת לפני השטח על מנת לראות את החיובי.

הרב שמעון שוואב ציין כי אפשר ששני אנשים יתבוננו בדבר אחד ויראו דברים שונים לחלוטין... המרגלים ראו ענקים והלוויית [במדבר יג:לב, רש"י שם], אך הם לא ראו את קדושתה של הארץ. מה שהם ראו היה חיצוני וגלוי, והם לא הצליחו לתפוס את העמוק ואת הפנימי. מאחר שהם העבירו לעם ישראל ראייה שטחית זו וגרמו להם לבכות באוהליהם, אנו בוכים כעת במשך כמעט שלושת אלפים שנה.

ואנו חוזרים על חטא המרגלים כאשר אנו מתבוננים ביהודי אחר ומתמקדים רק בחיצוני... מקורם של שנאת חנם, לשון הרע ומחלוקת הוא בכישלון בהפנמת המסר של תשעה באב, כישלון בהתבוננות ברענו היהודי והערכת תכונותיו הטובות, הפוטנציאל שלו לגדלות רוחנית.

2. מבוסס על הרבנית ציפורה הלר, Feeling the Loss, מתוך www.aish.com – עלינו להתאחד באמצעות אהבה זה לזה.

הרב"ם מגיש לנו נוסחה אשר רגילים לכנותה "אהבת חנם". עלינו להושיט יד זה לזה ללא אג'נדה אישית. התהליך הוא טרנספורמטיבי - הוא משנה את התמקדותנו:

- לדבר טובות על אנשים אחרים, לחלוק את שמחתנו על כך שראינו את יופיים הפנימי. דיבור חיובי קושר אותנו חיובית זה לזה. כך עולה המודעות שלנו לכך שאנו פועלים כצוות.
 - לדאוג זה לצרכיו החומריים של זה. כשנבין כי הגוף הופך אותנו לחלשים ולנצרכים, נהיה יותר סלחניים וסובלניים.
 - לחפש הזדמנות לכבד את הזולת. כך נעניק לעצמנו כבוד עצמי ויחד עם זאת נחמוק מהמלכודת של השמות עצמנו במרכז הבמה.
- תהליך זה בן שלושת השלבים הוא פשוט בתכלית. אף על פי כן, בכוחו לשנות אותנו עד מאוד. בכוחו לשנות לא רק את מערכות היחסים שלנו עם הזולת, אלא גם להוביל אותנו לגלות מחדש את עצמנו.
- במשך אלפיים שנה, סבל העם היהודי משנאה ומדיכוי. נדמה, כי במקום שנתאחד מתוך אהבה זה לזה, רק שנאת העולם כלפינו גורמת לאחדותנו. אך ניתן לשנות את הדברים: עלינו רק לעשות את הצעד משנאה לאהבה, מביקורת להערכה.

פרק ה. תענית

קיומם של ימי הצום המנציחים את חורבן המקדש, ובראשם תשעה באב - חיוני לבנייתו מחדש. אך, כפי שנראה, הימנעות ממוזון אין בה די כדי לקיים באמת צומות אלו.

1. ספר יונה ג:ה-י - העיר נינוה - האבטיפוס לאפקטיביות של הצום.

ויאמינו אנשי נינוה באלקים ויקראו צום וילבשו שקים מגדולם ועד קטנם: ויגע הדבר אל מלך נינוה ויבן מוסא ויעבר אדרכתו מעליו ויבן שק וישב על האפר: ויזעק ויאמר בנינוה מטעם המלך וגדליו לאמר האדם והבהמה הבקר והצאן אל יטעמו מאומה אל ירעו ומים אל ישותו: ויתבסו שקים האדם והבהמה ויקראו אל אלקים בְּחִזְקָה וישבו איש מִדְּרָבוֹ הֲרָעָה וּמִן הַחֶמֶס אֲשֶׁר בְּפִיהֶם: מי יודע ישוב נחם האלקים וישב מחרון אפו ולא נאבד: ויקרא האלקים את מעשיהם כי שבו מִדְּרָבָם הֲרָעָה וינחם האלקים על הֲרָעָה אֲשֶׁר דָּבַר לַעֲשׂוֹת לָהֶם ולא עשה:

2. משנה תענית בא – אנשי נינוה לא רק צמו – הם חזרו בתשובה!

סדר תעניות כיצד ... הזקן שבהן אומר לפניו דברי כבושין: אחינו, לא נאמר באנשי נינוה (יונה ג') 'וירא אלהים את שקם ואת תעניתם' אלא 'וירא אלהים את מעשיהם כי שבו מדרכם הרעה' ובקבלה הוא אומר (יואל ב') 'וקרעו לבבכם ואל בגדיכם':

3. רמב"ם, הלכות תעניות ה:א – מטרת הצום היא לעורר בנו השראה לשפר את מעשינו ואת האופי שלנו.

יש שם ימים שכל ישראל מתענים בהם, מפני הצרות שאירעו בהן, כדי לעורר הלבבות לפתוח דרכי התשובה. ויהי זה זכרון למעשינו הרעים, ומעשה אבותינו שהי' כמעשינו עתה, עד שגרם להם ולנו אותן הצרות. שבזכרון דברים אלו נשוב להיטיב.

4. הרב אליהו כי-טוב, ספר התודעה, פרק לב – צום הוא הכנה חיונית לאירוע המרכזי: חזרה בתשובה.

חיב כל איש לשים אל לבו באותם הימים ולפשפש במעשיו ולשוב כי אין העיקר בתענית אלא התשובה ... ואין התענית אלא הכנה לתשובה:

לכן אותם האנשים המוציאים את יום הצום במיול ובדברים בטלים - תפשו הטפל והניחו העיקר. ומכל מקום אין אדם יכול לפטור את עצמו בתשובה בלבד, כי בימים אלה מצות עשה מדברי נביאים להתענות בהם, וכבר קבלו אותם כל ישראל על עצמם ונהגו כן בכל הדורות ובכל המקומות.

נקודות לסיכום החלק השלישי

- ☞ כל דור שאינו רואה את בנייתו מחדש של בית המקדש אחראי במידה מסוימת לחורבנו. מאחר שהמקדש נחרב מפני חטאינו, אילו תקנו חטאים אלו היינו כבר זוכים לראות בבניינו.
- ☞ לכן, חובה עלינו לתקן שגיאות אלו שהובילו לחורבן ולעבוד על כיבוד אחינו, להשקיע בשמירת הלשון, בכבוד לתורה, בראייה חיובית ובלדון כל אדם לכף זכות.
- ☞ דרך נוספת להביא לבניין המקדש היא לקיים כראוי את ימי הצום המזכירים את חורבנו. אלה הם ימים לחשבון נפש ולשיפור עצמי.

חלק רביעי: הצורך להתאבל

קשה לאדם לחוש כאב על אובדן דבר שמעולם לא היה לו. אף על פי כן, אכל על חורבן המקדש בתשעה באב הוא חיוני להישרדות יהודית ולבנייתה של ירושלים מחדש. בחלק אחרון זה, נחקור את האתגר הגדול שמציבה לנו התורה בתשעה באב, ונחפש את המשמעות העמוקה שתעלה מתוך ההתחברות לצער העצום הזה.

פרק א. כוחה של אבלות

1. תלמוד בבלי, תענית ל: – אדם המבין את האובדן שבהעדר המקדש, ירצה לעסוק בבנייתו מחדש.

כל המתאבל על ירושלים זוכה ורואה בשמחתה.

2. הרב אליהו כי טוב, ספר התודעה, פרק לג - אבלות על שגיאות העבר מסייעת בהבטחת העתיד.

אומרים עליו על נפוליאון קיסר צרפת, שפעם אחת עבר על פתח בית הכנסת בפאריז ביום תשעה באב, וראה שם יהודים יושבים על הארץ ומבכים ומקוננים את חרבן מקדשם וארצם, כאשר היה אסון שפגע בהם אך אתמול - עמד משתומם, ואחר אמר:

נשבע אני שיש אחרית טובה לעם זה בארץ שלהם! היכן מצינו עם אחר בעולם שישמור אבלו ותקותו אלפים בשנים ולא יפוגו ממנו לעולם!

3. הרב חיים פרידלנדר, שפתי חיים, כרך ג', עמ' 254 - שום עם אחר אינו מזכיר ומנציח את מפלותיו ואובדנו. האבלות הזו מוכיחה חוסן רוחני.

כשם שעם ישראל שואב עידוד מניסי הגלות, כך יש בעצם עובדת הצער והאבילות על החורבן מדי שנה בשנה, עדות נאמנה על הקיום הרוחני של עם ישראל, שהרי לא מצאנו עם בין העמים שיציין יום זכרון לזכר מפלותיו. אדרבה, כל העמים מציינים רק את ימי נצחונותיהם, ועם ישראל מציין את יום החורבן מדי שנה.

פרק ב. האתגר של תשעה באב

לבנייתו של בית המקדש השני התלוו רגשות אינטנסיביים וסותרים. האנשים שלא חזו בהדרו של בית המקדש הראשון שמחו מאוד לראות את בית המקדש השני, על אף מעמדו הנמוך יותר. אבל המבוגרים יותר בעם, אשר ראו את בית המקדש הראשון בהדרו, בכו באותה עוצמה שבה שמחו חבריהם, משום שהם זכרו את מה שאבד.

1. ספר עזרא ג'יא-יג - בבנייתו של בית המקדש השני הצעירים הגו, ואילו המבוגרים התאבלו בגלל העדר נוכחותה של השכינה.

וַיַּעֲנוּ בְּהִלָּל וּבְהוֹדֹת לַיהוָה כִּי טוֹב כִּי לְעוֹלָם חִסְדּוֹ עַל יִשְׂרָאֵל וְכָל הָעָם הִרְיֵעוּ תְרוּעָה גְדוֹלָה בְּהִלָּל לַיהוָה עַל הוֹסֵד בֵּית ה': וְרַבִּים מִהַכֹּהֲנִים וְהַלְוִיִּם וְכָאֲשֵׁי הָאֲבוֹת הַזְּקֵנִים אֲשֶׁר רָאוּ אֶת הַבַּיִת הָרִאשׁוֹן בְּיָסְדּוֹ זֶה הַבַּיִת בְּעֵינֵיהֶם בְּכִים בְּקוֹל גְּדוֹל וְרַבִּים בַּתְרוּעָה בְּשִׂמְחָה לְהַרִים קוֹל: וְאִין הָעָם מְפִירִים קוֹל תְּרוּעַת הַשְּׂמִיחָה לְקוֹל בְּכִי הָעָם כִּי הָעָם מְרִיעִים תְּרוּעָה גְדוֹלָה וְהַקוֹל נִשְׁמַע עַד לְמִרְחֹק:

כמו אותם צעירים שלא היה חסר להם דבר, אנו, שלא חזינו מעולם בהדרו של המקדש, מתקשים מאוד לחוש כי אין חיינו שלמים בלעדיו.

2. הרב חיים פרידלנדר, שפתי חיים, כרך ב', עמ' 284 - קשה לנו היום להתייחס לחורבן בתי המקדש.

אנחנו מתאבלים על חורבן שני מקדשים: הראשון והשני, אמנם קשה מאוד לבכות ולהבין את משמעות החורבן. ואדרבא לצערנו אנו ב"ה מרגישים בטוב, למרות כל הצרות הסובבות אותנו, כאילו שלא חסר לנו מאומה הן בגשמיות והן ברוחניות. הרגשה זו היא המונעת מאתנו את היכולת להתאבל על החורבן כראוי, כיון שאין אנו יכולים להרגיש ולחוש היטב מה בעצם חסר לנו. לזאת חובה עלינו ללמוד ולהבין את פנימיות החורבן, ולהרגיש ולדעת את התדרדרות מצבנו ומעמדנו מעת החורבן ועד עתה.

אחד ממסריו של תשעה באב הוא כי אֵל לנו להיות שאננים; עלינו להבין כי עבור העם היהודי לא הכל בסדר, שהמצב היה הרבה יותר טוב ויכול שוב להיות כך.

3. הרב עמנואל פלדמן, The Shul Without a Clock, הוצאת פלדהיים, עמ' 221 – עדיין יש לנו על מה להתאבל.

... פעם אמר לי יהודי: "למה להתעסק עם אירוע שהתרחש לפני 2,000 שנה? למה להתאבל, למה להיאנח? יש לנו ישראל מודרנית, אפשר לשמוח."

האם יש מדינה המוטרת מבטחות ביטחון יום יומיות יותר מישראל, או מדינה החווה יותר ממנה את החוויה המרה של מדינות ידידותיות המתנכרות לה בגלל כל פרובוקציה קלה?

אין מדינות נוספות הנאלצות להיאבק יום יום על ריבונות בעיר הבירה העתיקה שלהם. אין מדינות כמו שלנו, שבהן יש הגבלות על ביקור ותפילה באתרים העתיקים המקודשים להן בארצן.

פרק ג. אבלות "טובה"

אולי נדמה כי אבלות על אסונותינו הלאומיים היא קדרות ודיכאון, ושעלינו להתמקד בחיובי ובבניית הגאווה היהודית והכבוד העצמי. אלו מטרות חשובות, אך מן האבלות ניתן להפיק עמקות שאין להתעלם ממנה.

פעם ראה חסיד את האדמו"ר שלו רוקד בשמחה בתשעה באב. נדהם החסיד מהתנהגותו של רבו: כל אחד יודע שתשעה באב אינו זמן שמחה, אלא זמן לאבלות. כאשר התקרב החסיד יותר, ראה כי על אף שרבו רוקד בשמחה, זולגות מעיניו דמעות עצב. החסיד לא התגבר על סקרנותו, ניגש לאדמו"ר וביקש ממנו להסביר את מעשיו התמוהים.

"פשוט מאוד, השיב האדמו"ר, "מצוה להתעצב בתשעה באב ומצוה צריך לקיים בשמחה!" (מתוך Reachings, TorahLab, הרב יעקב הבר).

1. הרב עקיבא טיץ, The Thinking Jew's Guide to Life, simpletoremember.com – שמחה היא לעשות את מה שמוטל עליך לעשות.

אושר אמיתי הוא התחושה שאותה אתה חווה כשאתה עושה את שמוטל עליך לעשות. כשאתה מתקדם בוודאות לאורך המסלול שלך, מסלולך הייחודי אל תכליתך הייעודית, אתה חווה אושר אמיתי. המסע אינו גורם לאושר – המסע הוא האושר בעצמו.

למרבה הפלא, ייתכן שהבעת פניך לא תהיה חיוך. הפנים עשויות לשקף עצב, הפנים עלולות להיות מוכתמות בדמעות ומעוותות מכאב; אך אם המסע מתקדם, אם אתה מודע לכך שאתה בונה את מה שמחובתך לבנות, ירון לבך בתוכך, על אף הכאב של גופך והדמעות שעל פניך.

אבלות בתשעה באב היא צעד מכריע במסעו של עמנו לקראת הגשמת ייעודו הסופי.

2. הרב עמנואל פלדמן, The Shul Without a Clock, הוצאת פלדהיים, עמ' 220-221 – יש הרבה מה לאהוב בתשעה באב.

תשעה באב אינו יום אהוב, אך הוא אהוב עלי – לא משום שהוא מנהה אלא בגלל מה שהוא מייצג. אני אוהב את תשעה באב כי יום זה אומר לי משהו על היהודים: שאנו עם שזוכר ויודע כי עברנו מוביל לעתידנו.

בעולם כולו, עולה מספר האיטלקים בהרבה על מספר היהודים. אך אין איש בוכה על רומא. מספר היוונים עולה בהרבה על מספר היהודים. האקרופוליס והפרתנון הם אתרי תיירות, אך האם מבכה מישהו את חורבנם?

בבל, פרס, אשור, תהילתה של מצרים העתיקה – מי זוכר, מי מזיל דמעה, למי אכפת?

אני אוהב את תשעה באב כי רק עם המסוגל לבכות ילמד ביום מן הימים לצחוק.

ואני אוהב את תשעה באב כי אני זקוק לו.

בתוככי השפע והנוחות, אני צריך להסיר את נעלי העור שלי ולעמעם את האורות. אני צריך לצום ולא לדשן את עצמי. אני זקוק לקריאת קינות ולבכי על ייסוריו של עמי, על ההיסטוריה שלו העקובה מדם. אני צריך להפנות מבט החוצה.

אני זקוק לתשעה באב משום שיום זה מזכיר לי את משמעות היותי יהודי; מזכיר לי כי עשו שונא ליעקב, פרעה מענה את ישראל והמון מבקש להשמידנו; שהאימפריות בעולם מתעבות את היהודי משום שהוא משתייך ל"עם לבדד ישכון".

אני זקוק לתשעה באב משום שהוא מלמד אותנו דבר עמוק: עבור היהדות, אין האירועים ההיסטוריים רק היסטוריה, אין הם רק אירועים. "היסטוריה" ו"אירועים" מתרחשים בנקודה בזמן – אך ביהדות, ברגע שמתרחש אירוע הוא ממשיך להיות חלק מאיתנו. זאת מודעות חדשה, קוגניציה חדשה, תפיסה מתמשכת חדשה, תודעה חדשה.

נקודות לסיכום החלק הרביעי:

- ☞ האבלות בתשעה באב משמשת למטרה גדולה: היא הגורם שהופך יום זה, בסופו של דבר, מיום של עצב ליום של שמחה. העובדה שאנו עדיין מתאבלים מעידה על כך שיבוא יום ולא נצטרך לעשות זאת.
- ☞ קשה להתאבל. אנו חיים זמן רב כל כך ללא מקדש, ללא כל מה שהיה עמו, עד שהתרגלנו למציאות כפי שאנו רואים אותה היום. תשעה באב מזכיר לנו כי יש יותר.
- ☞ על אף שתשעה באב הוא יום עצוב, נוכל להגיע לשמחה באמצעותו על ידי לימוד המסר שלו והפנמתו.

סיכום השיעור

מהי משמעותו של העדר בית המקדש עבורנו? מה איבדנו כאשר נחרב?

על אף שאיננו יכולים להעריך במלואו דבר שמעולם לא היה ברשותנו, נוכל עדיין להבין עד כמה היו החיים שונים בזמן שבית המקדש היה קיים.

המקדש היה מקום של מודעות רוחנית אינטנסיבית, שבו התרחשו נסים באופן קבוע. לא ניתן היה לחוות את המקדש ולהיות עם ספקות לגבי נוכחות השכינה.

המקדש והרוחניות ששכנה בו היו מקור גדול לחוכמה ולשמחה עבור עם ישראל.

המקדש היה שער לתפילותינו, אשר התקבלו בקלות רבה יותר כאשר עדיין עמד המקדש על תלו. היום אנו עדיין מתפללים, אך עלינו להתאמץ יותר על מנת שתתקבלנה תפילותינו.

מדוע נחרב בית המקדש הראשון ובית המקדש השני?

אומנם הבבלים והרומאים השמידו פיזית את בתי המקדש מתוך שיקולים כלכליים או דתיים משלהם, אך היהדות מבינה כי היו אלה פעולות ריקות מתוכן; משום שהשורש הרוחני של המקדש הושמד על ידי עברות עם ישראל, זמן רב לפני החורבן. חטאי עם ישראל שהביאו לחורבן בית ראשון היו העברות החמורות של עבודה זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים, וכן חוסר כבוד לתורה.

בית המקדש השני נחרב בגלל שנאת חנם, לשון הרע, והנהגה לא ראויה בבתי הדין. אלה היו הגורמים הרוחניים שזירזו את חורבן המקדש בידי הרומאים.

מה נוכל לעשות כדי לבנות את המקדש מחדש?

אם טרם נבנה המקדש, מסתבר כי הגורמים לחורבנו עדיין קיימים בעם היהודי. עלינו לעקור מן השורש את הפגמים של פירוד חברתי ורפיון רוחני, שהיוו סיבות מרכזיות לחורבן.

חובה עלינו לתקן שגיאות אלה שהובילו לחורבן ולהרבות בכבוד כלפי רענו היהודים, בדיבור חיובי, בלימוד תורה ובכבוד לתורה, בראייה חיובית ובמשפט צדק.

כיצד מסייעים חשבון נפש, צום ואכלות בתשעה באב לבנייתו מחדש של העם היהודי?

על אף שנדמה כי אבל הוא דרמטי ואולי אפילו חולני, ניתן להרוויח רבות מאבל זה. האבלות מקשרת אותנו לאובדן ומעוררת אותנו מן השאננות.

העובדה כי אנו עדיין מתאבלים מעידה על כך שעדיין אכפת לנו, שאנו מכירים בכך שעולמנו אינו מושלם, ושעדיין יש עבודה רבה לעשות על מנת לשפר ולבנות מחדש.